

Eenheid in verscheidenheid: Cultuurtransfers in Zuid-Nederlandse tijdschriften voor 1830

Vanessa VAN PUYVELDE & Charlotte VAN HOOIJDONK

Abstract

Afin d'étudier la culture littéraire des Pays-Bas méridionaux au long dix-huitième siècle, le présent article propose deux analyses de journaux littéraires. Ceux-ci explicitent ou, au contraire, cachent les processus de transferts (de traduction, d'adaptation, etc.) dans leur tentative de construire une identité nationale et littéraire dans cette aire culturelle que l'on pourrait définir comme hybride et multilingue. En étudiant et en mettant en regard des journaux de la période autrichienne et de la période dite hollandaise, nous essayerons de dégager les lignes de forces qui régissent ce champ littéraire proto-belge. Il s'avérera que la place de ces journaux dans le champ littéraire, les réseaux qui les soutiennent et les discours qui sont développés dans les articles révèlent un désir de refléter et de créer une identité et une communauté proto-belges.

Lange tijd leek het onmogelijk een geschiedenis van de literatuur van de Zuidelijke Nederlanden vóór 1830 te schrijven.¹ Ten grondslag hieraan lag de aanname dat het de literatuur van de lange achttiende eeuw aan kwaliteit zou ontbreken. Bovendien heeft de traditionele visie op literatuur als een ééntalige en natiegebonden praktijk literatuurhistorici er lang van weerhouden de vroege Nederlandstalige en Franstalige literatuur van deze regio als deel van een meertalige literaire cultuur te beschouwen. De zoektocht naar 'verloren parels' en een algemene focus binnen de literatuurwetenschappen op meesterwerken met een relatief enge definitie van de literaire tekst en auteurschap overstemden een historiserende blik op de literaire cultuur en marginaliseerden de studie van andere, meer hybride tekstsoorten zoals tijdschriften en kranten.

De *cultural turn* binnen het literair onderzoek heeft sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw onder andere geleid tot de ontwikkeling van tijdschriftstudies als autonoom onderzoeksveld (Latham & Scholes, 2006).² Sindsdien

¹ Wij focussen in dit artikel op de lange achttiende eeuw, omdat deze periode een opvallende lacune is in het onderzoek naar de Zuidelijke Nederlanden. Zie de inleiding in Verschaffel (2017, p.9-23) waarin dieper wordt ingegaan op hoe net deze geschiedenis "een geschiedenis zonder voorwerp" is (p.9).

² Deze tekstsoorten zijn 'hybride' omdat ze gekenmerkt worden door een open en dialectische samenstelling, waarbij secties gewijd aan belletrise naast berichtgevingen over politiek, economisch en juridisch nieuws verschijnen. Beetham (1990) pleitte voor een theorie van de (overkoepelende term) periodiek als genre. De relatie tot tijd, materialiteit en het heterogene karakter (zowel qua vorm als qua inhoud) onderscheiden tijdschriften van andere literaire genres – eigenschappen die er vóór de *cultural turn* voor zorgden dat het tijdschrift enkel als een "container" (Latham & Scholes, 2006, p.517) werd bestudeerd waaruit artikels, essays en gedichten werden gedistilleerd. Latham & Scholes (2006) toonden aan dat een nieuwe, meer holistische conceptualisering van het tijdschrift volledig nieuwe perspectieven biedt op de culturele geschiedenis.

worden tijdschriften als volwaardige, actieve participanten in het literaire, maatschappelijke en politieke veld bestudeerd en niet langer als transparante spiegels op het verleden.³ Daarnaast leidde een algemene paradigmaverschuiving binnen de literatuurwetenschappen tot de opkomst van ‘transculturele’ benaderingen (Suleiman & McDonald, 2011), die meer aandacht besteedden aan het dynamische karakter van literatuur. Deze nieuwe benaderingen versterkten een toenemende belangstelling voor onderzoek naar literaire praktijken die vorm kregen vóór de oprichting van negentiende-eeuwse natiestaten (Stockhorst, 2010; Meylaerts *et al.*, 2017). De opkomst van zulke nieuwe benaderingen voor de studie van tijdschriften in het bijzonder is traag op gang gekomen, niet in het minst omdat in vele gevallen, zoals in de proto-Belgische context, meertaligheid van de onderzoeker vereist is. Dit artikel wil dan ook een waardevolle bijdrage vormen tot recente ontwikkelingen binnen tijdschriftstudies, precies door deze als volwaardige studieobjecten te benaderen, vanuit een dynamisch, meertalig en transcultureel perspectief.

Deze tendensen vormden een belangrijke stap richting meer kennis over het onontgonnen terrein dat de Zuidelijke Nederlanden van rond 1800 voor literatuurwetenschappers nog steeds grotendeels zijn. Het onderzoek naar de achttiende-eeuwse literatuur is hoofdzakelijk het werk geweest van pioniers Jozef Smeyers, wiens studies toegespitst waren op de Nederlandstalige literatuur in deze regio, en Tom Verschaffel (2017), die het meertalige en hybride karakter ervan onderstreepte. De cultuurhistorische insteek van onderzoekers als Jeroom Vercruyse (1977), Jan Roegiers (1975, 1983, 1991) en nogmaals Verschaffel (1998, 2017), bracht de veelzijdige aspecten van het culturele leven in deze gebieden meer in kaart. Daarnaast ontstond de laatste decennia, mede onder impuls van onderzoekers als Lieven D’Hulst en Reine Meylaerts (2017)⁴, meer doorgedreven onderzoek naar de meertalige Belgische literaire cultuur, met als opzet een meer genuanceerd beeld te krijgen van de literatuurproductie, -circulatie en -receptie in dit complexe land. Door culturele bemiddelaars en hun netwerken voor het voetlicht te brengen toonden zij de relevantie van een transculturele aanpak aan voor de studie van de Belgische

³ Zie e.g. de studie van Krefting, Nøding en Ringvej (2015) over de vormen en functies van achttiende-eeuwse (literaire) tijdschriften als “agents of change”. Met hun onderzoek benadrukken zij de cruciale rol van de periodieke pers in de circulatie van ideeën en praktijken tijdens de Verlichting in meer perifere regio’s, zoals Scandinavië. Zie ook de analyse van Charles (1992) van de heterogene poëtica van het tijdschrift *Le Pour et Contre* van Prévost, en het onderzoek van Dumouchel (2016) over het Franse literaire tijdschrift in de achttiende eeuw, twee studies die het tijdschrift als cultureel én literair object zien.

⁴ Zie het onderzoek van Mus, Vandemeulebroucke, D’Hulst en Meylaerts (2010) over intra- en internationale literaire relaties in België tussen 1850 en 1950. Recentere studies over de internationale circulatie van Nederlandse en Vlaamse literatuur zijn o.a. *Doing Double Dutch. The international circulation of literature from the Low Countries* van Brems, Réthelyi, en Van Kalmthout (Eds.); “La littérature francophone belge en traduction: Méthode, pratique et histoire” van Katrien Lievois en Catherine Gravet. Voor meertalige werken over ‘Belgische’ literatuur, zie e.g. Vanasten & Sergier, *Literaire belgitude littéraire: Bruggen en beelden* alsook Meylaerts & De Geest (Eds.), met Blanckaert, *Littératures en Belgique: Diversités culturelles et dynamiques littéraires*.

literatuur van de negentiende en twintigste eeuw.⁵ Maar kan de literatuur vóór 1830 ook op die manier worden benaderd?

In dit artikel willen we een nieuwe stap zetten die moet leiden tot meer systematisch onderzoek naar het meertalige en hybride karakter van de literatuur van de Zuidelijke Nederlanden. De Zuidelijke Nederlanden waren tijdens de lange achttiende eeuw een meertalige regio, grofweg gelokaliseerd tussen Frankrijk en de Noordelijke Nederlanden. Latijn was nog steeds veel gebruikt binnen de kerk, het wetenschappelijk onderzoek en het hoger onderwijs (Verschaffel, 2017). Terwijl in het noorden van het land (varianten van) het Nederlands de volkstaal was, werden in het zuiden Waalse dialecten gesproken. De sociale elite, ook in het noordelijke deel van het land, bediende zich echter van het Frans. Voor geschreven teksten gold het Frans als cultuurtaal, maar dit wil niet zeggen dat er geen teksten in het Nederlands of in het Latijn circuleerden. Het literaire landschap van de Zuidelijke Nederlanden kreeg duidelijk vorm door de activiteiten van meertalige schrijvers: velen schakelden over van het Nederlands naar het Frans, of zelfs naar het Latijn, naargelang de tekstsoort of het beoogde publiek.

Om die verscheidenheid, die vorm kreeg in en door het spanningsveld tussen lokale en internationale literaire productie, in kaart te brengen, worden in ons onderzoek zowel Franstalige als Nederlandstalige tijdschriften meegenomen. Tijdschriften lijken in deze periode ingezet te zijn geweest in een bredere zoektocht naar culturele en nationale eenheid. Die zoektocht werd gevormd door de contacten tussen verschillende mediatoren binnen het meertalige landschap van de Zuidelijke Nederlanden zelf, maar ze werd ook gevoed door de culturele uitwisseling met het ‘buitenland’. Voor onze analyses maken we dan ook gebruik van de ‘cultuurtransfer’ (Espagne & Werner, 1988), een concept dat voortvloeide uit de *cultural turn*. *Periodical studies* en de analyse van culturele overdracht zijn makkelijk combineerbaar aangezien tijdschriften tot de bevoorrechte middelen en ‘ruimtes’ van transfers behoren maar ook het product zijn van deze transfers. De bestudering van transfers, zo betoogt ook Marjet Brolsma (2008), laat verschillende soorten analyses toe – van de netwerken tussen journalisten tot en met de poëtica van het tijdschrift zelf.

⁵ Wij baseren ons op de definitie en karakterisering van de culturele bemiddelaar zoals die gepostuleerd werd in het multipolaire model van D’hulst et al. (2014). Het gaat om “*a person active across linguistic, artistic and geographical borders and [...] the carrier of cultural transfers*” (1255), die onderzocht wordt als persoon, als functie en als discursieve en praktiserende instantie. Leerssen (2014) ontwikkelde een belangrijk conceptueel kader om culturele bemiddelaars in transculturele interacties te duiden en zo voorbij het ‘methodologisch nationalisme’ te denken. Netwerken van culturele bemiddelaars – vertalers, journalisten, schrijvers, academici – die over verschillende cultuur- en taalgrenzen opereerden waren van groot belang voor het creëren van een ‘eigen’ nationale identiteit en literatuur rond de eeuwwisseling en in de eerste decennia van de negentiende eeuw. Deze transculturele aanpak met een focus op de actoren en de receptiecontext ligt aan de basis van ons onderzoek, dat tijdschriften en hun journalisten tot culturele bemiddelaars verheft die een specifieke functie vervullen in het creëren en verspreiden van nationale literaturen, waaronder de binnenlandse, ‘eigen’ literatuur.

Doordat deze focus op tijdschriften een nieuwe insteek betreft in het onderzoek naar de proto-Belgische context is het van belang om pragmatisch te werk te gaan en ons te laten leiden door de concepten en de vertogen ontwikkeld door de tijdschriften en journalisten zelf – een belangrijke nuance die schatplichtig is aan de *histoire croisée*-benadering (Werner & Zimmermann, 2006).⁶ Zo willen we tot een genuanceerder begrip komen van de manieren waarop ideeën, concepten en andere literaturen ontvangen en ingebed werden in de lokale cultuur en een zo compleet mogelijk beeld schetsen van de literaire cultuur in de achttiende-eeuwse Zuidelijke Nederlanden. Het is belangrijk om de kruisbestuivingen tussen de verschillende culturen en literaturen die deze regio mee vorm gaven, in kaart te brengen. Een culturele transfer behelst daarbij meer dan de op het eerste zicht eenzijdige introductie van buitenlandse modellen; de multipolaire (in plaats van binaire) dimensies van zulke receptieprocessen worden evenzeer in rekening gebracht. Belangrijk voor het meertalige culturele landschap van de Zuidelijke Nederlanden is het besef dat deze cultuur niet intern homogeen is, maar bestaat bij gratie van ontelbare vervlechtingen. Het is dus niet mogelijk om de culturele bemiddeling in dit veld te beperken tot één taal, artistieke activiteit of culturele groep. Culturele bemiddelaars waren steeds actief over deze grenzen heen, identificeerden zich met meerdere talen of culturen, zij het niet altijd tegelijkertijd of in dezelfde mate. Als dusdanig is het noodzakelijk om transfer- en mediatiepraktijken te benaderen vanuit een multipolair standpunt dat rekening houdt met de *agency* en fluiditeit van (culturele) identiteiten.⁷ Als dragers van literaire vernieuwing en culturele overdracht bieden tijdschriften bij uitstek toegang tot een gelaagd inzicht in de meertalige proto-Belgische literatuur. Daarbij ligt de focus op de verschillende transferprocessen, alsook op de culturele mediators die bij deze tijdschriften betrokken waren: wie waren de (hoofd)redacteurs, welke impact hadden ze op het ideologische profiel van hun teksten en welke boodschap wilden ze uitdragen?

⁶ In traditioneel onderzoek naar culturele transfers worden twee (of meerdere) geografische polen bepaald waartussen vervolgens de verschillende uitwisselingen bestudeerd worden. *Histoire Croisée* maakt het mogelijk om te focussen op de receptiecontext en de verschillende transfers die zich daarbinnen manifesteren. Van daaruit kan de transfer retroactief worden onderzocht. De relevantie van de culturele mediators wordt in dat verband des te essentiëler (zie ook D'hulst et al. (2014)), aangezien zij de (allerminst passieve) vectoren zijn van de transfer maar ook van de blik die wij als onderzoeker op de transfer werpen: ze leiden ons richting specifieke, voor het onderzoek nog niet nader bepaalde 'buitenlanden'. Het is daarbij van belang de categorieën en referentiekaders te bepalen die op dat moment in zwang zijn – zo hanteren we bijvoorbeeld het literatuurbegrip van die tijd, d.i. literatuur in de brede zin van het woord. Van Dam (2012) toonde daarnaast aan dat *Histoire Croisée* een interessant perspectief is om natievorming te bestuderen, aangezien het dat als onderzoeksvraag meeneemt eerder dan het als gegeven of probleem te duiden; ook dit is relevant voor de door ons onderzochte periode 1750 – 1830.

⁷ Deze academische en conceptuele ontwikkelingen liggen aan de basis van het FWO-project *Shaping Belgian Literature before 1830* onder supervisie van Tom Verschaffel en Beatrijs Vanacker, dat specifiek tijdschriften analyseert om de proto-Belgische literatuur in kaart te brengen. In een artikel in *Interférences Littéraires* (2022) vatten zij de krachtlijnen van het project samen en duiden de noodzaak van het bestuderen van de Zuidelijke Nederlanden als inherent meertalig en hybride.

Aan de hand van twee case studies, die focussen op de in tijdschriften ingebodde transferstrategieën, wordt een beeld geschetst van de transculturele dynamiek die het literaire leven van deze regio kenmerkt. Ondanks de vaak evidente internationale oriëntatie, bleven de besproken tijdschriften sterk verankerd binnen de nationale ruimte. Zij worden daarom steeds bestudeerd met bijzondere aandacht voor de lokaal georiënteerde finaliteit en inbedding waarmee en waarin ze tot stand kwamen. Vanwege zijn uniek mediërende positie is het *Journal littéraire et politique des Pays-Bas autrichiens* (1786) een mooi voorbeeld om de institutionele inbedding van de literaire cultuur van de Zuidelijke Nederlanden te illustreren. Na een schets van de historische context en het tijdschrift zelf, zullen wij aandacht hebben voor de verschillende soorten culturele transfer (via recensies, vertalingen en anekdotes) die in het tijdschrift aan bod komen. Wij zullen duiden hoe deze teksten elk op hun manier bijdragen tot de identiteitsvormende missie van het tijdschrift, en hoe Jean-Baptiste Lesbroussart als (hoofd)redacteur daar controle over had. De tweede case study zal zich buigen over literaire en taalkundige vraagstukken die tijdens de eerste helft van de negentiende eeuw aan belang wonnen. Het Belgische natiebeseft en een groeiend Vlaams bewustzijn waren reeds aanwezig, maar de culturele invulling ervan deed vele vragen rijzen. Vooral de zoektocht naar een (definitie van) Vlaamse literatuur hield veel intellectuelen bezig. In letterkundige tijdschriften werden verschillende mogelijke Vlaamse ‘literaturen’ in verband gebracht met de omringende landen en werd de hiërarchie tussen talen op scherp gesteld. Representatief daarvoor zijn twee tijdschriften uit de Hollandse tijd, het *Letter- en Staatkundig Dagblad* en de *Spectateur Belge*. Hoewel we hier geconfronteerd worden met twee momentopnames uit een langere geschiedenis, leggen deze tijdschriften evoluties op een langere termijn bloot en wijzen ze op het belang van de studie van culturele transfers voor het begrip van de verschillende vormen die de Zuid-Nederlandse literatuur aannam en de hybriditeit en veelheid aan stemmen die een nationale eigenheid vormgaven.

NATIEVORMING IN HET *JOURNAL DES PAYS-BAS AUTRICHIENS* (1786)

Het *Journal littéraire et politique des Pays-Bas autrichiens* ontstond in een context van politieke onrust en kende, wellicht mede hierdoor, een korte looptijd van slechts zes maanden. Tijdens de jaren 1780, en vooral op het einde van dat decennium, heerste er een gespannen sfeer in de Oostenrijkse Nederlanden.⁸ Jozef II, die zijn moeder Maria Theresia was opgevolgd, was erop gebrand verregaande hervormingen door te voeren, op een manier die als ‘verlicht abso-

⁸ Hoewel we in dit artikel over het algemeen de term ‘Zuidelijke Nederlanden’ bezigen, is het in een analyse van de natievorming in het *Journal des Pays-Bas autrichiens* nuttig om de op dat moment geopolitiek correcte term ‘Oostenrijkse Nederlanden’ aan te houden.

lutisme' kan worden gekarakteriseerd. Zijn antiklerikale en autoritaire beleid botste op veel weerstand, en deze oppositie zou uiteindelijk uitmonden in de Brabantse Omwenteling van 1789.⁹ Tijdens deze revolutie kwamen conservatieven in opstand ter verdediging van de structuren en privileges van het *Ancien Régime*, terwijl democraten streden in naam van de volkssoevereiniteit. Waar de eerste groep beloofde de oude constitutie en macht van de katholieke kerk te herstellen, waren de democraten meer hervormingsgezind in hun wens een nieuwe machtsverdeling uit te werken. Hoewel de weerstand tegen Jozef II pas vanaf 1787 veel algemener werd, ontwikkelde zich geleidelijk een beeld van de keizer als volksvreemde vorst, wiens beleid brak met het gezag van de katholieke kerk en botste met de aloude principes van provinciale autonomie.

Politieke contestatie maakte in deze jaren een proces van nationale bewustwording mogelijk. Er ontstond een paradoxale situatie waarbij Jozefs tegenstanders ijverden voor het behoud van provinciale autonomie door een nationale geschiedenis in te roepen. De specifieke bestuurs situatie van de Zuidelijke Nederlanden, gekenmerkt door een verre vorst en een grote lokale autonomie, werd voorzien van transhistorische geldigheid. Het beeld groeide dat de afzonderlijke provincies met elkaar verbonden waren door een gezamenlijk volkskarakter. Hoewel dit proces een impuls kreeg door de Brabantse Omwenteling, was de nationale bewustwording reeds enkele decennia eerder in gang gezet. Al onder Jozefs voorganger Maria Theresia, werd een actieve cultuurpolitiek in de regio gestimuleerd. De eerste impuls kwam van graaf Karl Johann Philipp von Cobenzl, die in 1753 als gevolmachtigd minister van de Oostenrijkse Nederlanden aantrad. Eén van de initiatieven van zijn regering was de oprichting van de Keizerlijke en Koninklijke Academie voor Wetenschappen en Letterkunde (1772). Zij fungeerde onder meer als institutioneel kader ter ondersteuning van de studie van de nationale geschiedenis. Onder intellectuelen begon zich stilaan een nationaal bewustzijn af te tekenen: de Oostenrijkse Nederlanden hadden nood aan een nationaal verhaal, en dus zetten zij zich in voor het stimuleren van onderzoek naar de nationale geschiedenis (Verschaffel, 1998).

Het *Journal* was grotendeels het werk van één keizersgezinde auteur, die dienst deed als hoofdredacteur, recensent én vertaler, de Franse historicus en geleerde Jean-Baptiste Lesbroussart (1747-1818).¹⁰ Het kwam als regime-ondersteunend tijdschrift duidelijk tot stand in de context van Lesbroussarts engagementen in regeringskringen. Lesbroussart was een Fransman die zich in de Oostenrijkse Nederlanden had gevestigd en er les gaf aan verscheidene colleges, waaronder het Theresiaans college te Brussel. Hij verdiepte zich in de geschiedenis van zijn nieuwe vaderland en legde heel wat contacten met

⁹ Voor een overzicht van de formatieve gebeurtenissen die de proto-Belgische identiteit hebben vormgegeven vóór 1830, zie o.a. Janet Polasky (1987) en Jane Judge (2018).

¹⁰ Voor meer informatie over Lesbroussarts rol als redacteur en culturele mediator, zie Vanacker, B., van Hooijdonk, C., Van Puyvelde, V., & Verschaffel, T. (2022).

overheidsfiguren. Via het *Journal*, en het netwerk dat erachter schuilgaat, krijgen we meer inzicht in de institutionele inbedding van de Zuid-Nederlandse literaire cultuur. Het eerste nummer van het *Journal* verscheen op 1 januari 1786. Volgens de titelpagina werd het uitgegeven in Maastricht, maar dit is onwaarschijnlijk, gezien het tijdschrift de signatuur van zijn auteur verraadt, die destijds in Brussel werkte (Vercruyssen, 1977).¹¹ De prospectus, richtlijnen voor intekenaars en aankondigingen van nieuwe werken bij de drukker Lemaire, bevestigen dat het tijdschrift zeer waarschijnlijk in Brussel werd gedrukt. Hoewel er geen privilege opgenomen werd, heeft Lesbroussart ongetwijfeld de toestemming van de autoriteiten gekregen om zijn blad te publiceren (Brétéché, 2020).¹² Het *Journal* bood lezers een wekelijks overzicht van recente politieke gebeurtenissen en (literaire) publicaties in binnen- en buitenland. Lesbroussart richtte het *Journal* op om zijn publiek te informeren over “[c]e que la république des lettres & des arts, ce que les journaux [...] renfermeront de plus piquant & de plus utile dans chaque genre” (p.3).

Ondanks deze uitgesproken ambitie om lezers te informeren over politieke en culturele ontwikkelingen in het buitenland, bleef het blad sterk verankerd binnen de nationale ruimte. Via zijn rol als recensent gebruikte Lesbroussart het *Journal* om het publieke imago van Jozef II op te poetsen. Via een boekrecensie waarin hij een kroniek over het leven van de zestiende-eeuwse vorst Karel V aanbeveelt, bespeelt Lesbroussart zijn lezerspubliek. In de hoop dat zijn aura op Jozef zou afstralen, spiegelt Lesbroussart de huidige keizer aan Karel V. Deze in Gent geboren vorst had zich in het collectieve geheugen weten in te schrijven als ‘Nederlandse’ vorst, in scherp contrast met de ‘rasechte Spanjaard’ Filips II. Eén episode in het leven van Karel V speelde een belangrijke rol in dit proces: de Gentse Opstand van 1539-1540. In het *Journal* wordt beschreven hoe de stad Gent weigert belastingen te betalen, waarop Karel V een leger samenbrengt en de stad binnenvalt:

On ne reconnoissoit plus dans la ville d’autre autorité que celle des conjurés [...]. Quelques citoyens séditieux avoient proposé de porter une loi, pour établir une égalité parfaite dans les biens, et ils avoient trouvé de nombreux partisans dans la classe indigente du peuple. Cette proposition inattendue ouvrit les yeux aux citoyens opulens et les rendit plus circonspects dans leurs démarches. Bientôt la ville fut divisée en deux factions (p.148).

¹¹ Het fingeren van de plaats van uitgave was een gangbare praktijk tijdens de achttiende eeuw. De positie van Maastricht, bekend om zijn grote persvrijheid, was uitzonderlijk in vergelijking met andere steden. Deze naam sierde dan ook de voorpagina van heel wat tijdschriften, en was vaak bedoeld om te misleiden. De vraag waarom Lesbroussart ervoor koos om Maastricht op de titelpagina te zetten, wanneer hij nauwe banden onderhield met de overheid, is een terechte en relevante vraag, die voorlopig onbeantwoord blijft. Ook andere onderzoekers, zoals Vercruyssen (1977) en Brétéché (2020), leveren geen verklaringen waarom dit het geval is.

¹² Volgens Marion Brétéché’s (2020) studie van de periodieke pers in de Oostenrijkse Nederlanden zou Brussel tussen 1753 en 1770 getuige geweest zijn van een ongekeerde groei aan Franstalige tijdschriften onder invloed van de gestuurde interventie van historische actoren actief in overheidskringen en de boekhandel.

Deze verwijzing naar de zestiende-eeuwse Gentse bevolking, die wordt verleid door een complot tussen twee tegengestelde ideologische facties, moet duidelijk zijn geweest voor een achttiende-eeuwse lezer. De verbeelding van Jozef II als reïncarnatie van Karel V, die een nakende revolutie in de kiem smoort, is duidelijk gericht op de delegitimering van het verzet tegen Jozefs hervormingen. Lesbroussarts weergave van deze gebeurtenis is een vertaling van wat Juan Ginés de Sepúlveda, de officiële historicus van Karel V, hierover schreef. Hoewel bij de vertaalde passages steeds de oorspronkelijke auteur wordt vermeld, is zijn herschrijving de uitdrukking van een keizersgezinde ideologie, die herkenbaar is voor het lokale publiek van de Oostenrijkse Nederlanden.

De aandacht voor Karel V als nationale vorst verraadt Lesbroussarts belangstelling voor de constructie van een collectief geschiedverhaal. Maar liefst acht nummers van het *Journal* worden besteed aan de uiteenzetting van zijn leven. Lesbroussart ziet het als zijn plicht “d’extraire de l’ouvrage de Sépulvéda, tout ce qui sera essentiellement lié à l’histoire nationale”, want “la mémoire de ce Monarque [...] est chère à tous les Belges” (p.83). Het *Journal* ondersteunt zo duidelijk de inspanningen van het Oostenrijkse cultuurbeleid en de impuls die het wilde geven aan het historisch onderzoek in en over de Oostenrijkse Nederlanden. Lesbroussart vestigt onder andere de aandacht op recent gepubliceerde verhandelingen over historische onderwerpen (p.10; p.136), de prijzen die werden toegekend aan (inter)nationale wetenschappelijke onderzoekers, (p.144; p.157) en meer algemene informatie over de praktische werking van de Academie (p.246; p.357).

Lesbroussart wil duidelijk het idee van een unieke, proto-Belgische identiteit doen vorm krijgen in de verbeelding van zijn lezers. Hoewel een geboren Fransman, is hij zich duidelijk bewust van de taalkundige realiteit van zijn lezerspubliek. In zijn boekrecensies gaat dan ook veel aandacht naar de verschillende aspecten van literaire uitwisseling, waaronder vertaling. Vertaling wordt gewaardeerd als een literaire activiteit op zich: verscheidene teksten worden beoordeeld als vertalingen, en er wordt ingegaan op de getrouwheid aan het origineel. Wat betreft de Franse vertaling van Michael Ignaz Schmidts *Geschichte der Deutschen*, bijvoorbeeld, prijst Lesbroussart de Franse vertaler omwille van zijn kennis van de brontaal: “c’est encore un Allemand qui a traduit cet Ouvrage en François; [...] Ainsi l’on ne doit pas craindre que le Traducteur [...] ait fait faire aucune méprise à l’Auteur” (p.428). Lesbroussart heeft duidelijk oog voor vertaling, niet alleen als transferproces, maar ook als middel voor de bredere verspreiding van teksten: “[la traduction] rendra plus commun un ouvrage devenu rare & cher, sur-tout en Flandre” (p.371). Bij een recensie van Jan Bernard Jacobs’ *École pratique des Accouchemens* is Lesbroussart lovend, omdat vertalingen het werk toegankelijk maken bij een breder, lokaal publiek: “l’Auteur, pour mieux servir son pays, a donné deux

éditions de son ouvrage, l'une en François et l'autre en Flamand" (p.38). Hoewel er nog geen sprake was van taalgemeenschappen zoals die zich in de volgende eeuw zouden ontwikkelen, wil Lesbroussart met zijn *Journal* bruggen bouwen tussen de twee volkstalen van de Oostenrijkse Nederlanden. Volgens hem moet een auteur, indien deze werkelijk nuttig wilde zijn voor zijn land, zijn werk beschikbaar maken in twee talen. Hoewel niet de gehele bevolking van de Zuidelijke Nederlanden destijds twee- of meertalig was, hoorde de natie dat wel te zijn. Meertaligheid wordt zo een essentieel onderdeel van de proto-nationale identiteit die Lesbroussart vooropstelt.

Lesbroussarts aandacht voor vertaling verstrengelt zich met zijn rol als recensent. De inwoners van de Zuidelijke Nederlanden zijn, volgens het *Journal*, afstammelingen van de Germanen: "Les Mœurs, les Usages, le Langage, la Religion ont longtemps été les mêmes chez les Germains & chez les Belges [...]. [L]es Provinces Beligiques ne peuvent séparer leur histoire de celle de l'Allemagne" (p.427). Omwille van deze "origine commune", kan de bevolking van de Zuidelijke Nederlanden niet anders dan zich interesseren in de reeds aangehaalde Franse vertaling van de *Geschichte der Deutschen*. Zij die meer willen weten over de geschiedenis van de Zuidelijke Nederlanden, moeten zich dit boek zeker aanschaffen: "la peinture des mœurs des Germains [...] convient, dans presque tous ses points, aux premiers habitans de la Belgique" (p.428).

Maar Lesbroussart verzamelt en becommentarieert niet alleen recensies en vertalingen, hij maakt ook gebruik van korte berichten om ideeën over nationale eenheid onder de bevolking te verspreiden. Zo deelt hij beschrijvingen van nationale monumenten (p.17) en korte biografieën van figuren uit de nationale geschiedenis (p.185-186; p.247; p.277-280). Interessant in dit opzicht is een sectie die zich toespitst op merkwaardige gebeurtenissen uit het nationale verleden. Deze 'anekdotes' – die veeleer als mythisch dan als historisch moeten worden beschouwd – hebben tot doel een gedeelde geschiedenis op te bouwen. Zo zijn er die het bestaan van een gedeeld volkskarakter benadrukken, één dat doorheen de geschiedenis onveranderd zou zijn gebleven: "Les principes religieux des anciens Belges, se réduisoient presque à ces deux points, le respect pour les Dieux, et le courage dans la guerre" (p.34).

Een verhaal dat dit laatste punt kracht bijzet, verschijnt enkele weken later: *Le Cardinal Mazazin [sic] joué par un Flamand*. Deze 'anekdote' werd ontleend aan "deux ouvrages fort curieux, l'un en latin [...] & l'autre en François" (p.118). Zij vertelt over de mislukte poging van Mazarin om de stad Oostende in te nemen (in 1658). Mazarin drong er bij zijn vertrouwelingen op aan hem een Vlaamse spion te vinden. De perfecte man voor deze list werd gevonden in Ytersun: zijn broer had verraad gepleegd, waardoor beide mannen uit de Nederlanden waren verbannen. Ytersun wilde deze kans echter met beide handen grijpen om terug te kunnen keren naar zijn vaderland, en dus deed hij

slechts *alsof* hij een spion was voor de Fransen. Achter hun rug stelde hij de overheid op de hoogte van Mazarins plannen, waardoor hij ervoor zorgde dat Oostende uit Franse handen bleef. Dit verhaal steekt de draak met de geloofwaardigheid van de Fransen. Het benadrukt de moed van deze Vlaamse burger en het belang van trouw aan het vaderland en de vorst. Bovendien bewijst het de oorlogsmoed van deze Vlaamse burger. Zelfs wanneer hij niet rechtstreeks kan strijden voor de glorie van zijn vaderland, riskeert hij zijn leven uit trouw jegens de vorst.

Via het *Journal* probeert Lesbroussart zijn lezerspubliek aan zich te binden door werk te maken van een gedeelde geschiedenis: als literaire mediator doet hij dit via boekrecensies en anekdotes, terwijl hij de vaderlandsliefde van zeventiende-eeuwse onderdanen ter voorbeeld neemt. Het proces van identiteitsvorming dat het *Journal* kenmerkt, wijst zo op de selectieve omgang met het verleden: er konden evenveel versies van de nationale geschiedenis geconstrueerd worden als er politieke belangen waren.

‘VLAAMSE’ TAAL EN LITERATUUR IN *LE SPECTATEUR BELGE* (1815-1823) EN HET *LETTER- EN STAATKUNDIG DAGBLAD* (1820)

In de Franse Tijd (1794-1815) vallen op het vlak van natievorming en taalpolitiek veel verschuivingen op te merken. Een gerichte verfransingspolitiek zorgde er bijvoorbeeld voor dat tijdschriften onder Napoleon ofwel in het Frans ofwel tweetalig moesten verschijnen. Een volledig Nederlandstalig tijdschrift was in deze periode in de Zuidelijke Nederlanden dan ook zo goed als onvindbaar.¹³ In 1815 lagen de kaarten anders: het Congres van Wenen vertrouwde de Zuidelijke Nederlanden toe aan koning Willem I van Oranje. Hij wilde door middel van omstreden taalwetten het gebruik van het Nederlands in de verfranste Zuidelijke Nederlanden stimuleren. Deze taalpolitieke strijd vond zijn neerslag in tijdschriften uit de vroege negentiende eeuw. Literaire en taalkundige vraagstukken traden op de voorgrond. De ambitie van tijdschriften als *Le Spectateur belge* en het *Letter- en Staatkundig Dagblad* bestond erin verslag te doen van literaire evenementen in de Zuidelijke Nederlanden en actief deel te nemen aan de beeldvorming van een opkomend literair veld. Dit deden ze met name door de taalkwestie op de agenda te zetten en artikels te publiceren over de nationale geschiedenis. Deze constructie van een proto-Belgische gemeenschap, zowel nationaal als cultureel, kreeg vorm in relatie tot andere, meer gevestigde culturen, zij het op een meer conflictueuze manier dan in het *Journal des Pays-Bas autrichiens*.

¹³ “Na 1800 was het klimaat voor het Nederlands minder gunstig, maar blijkbaar hernam de publicistische activiteit bij het aflopen van Napoleons rijk, in 1814 en meer nog na 18 juni 1815, de slag bij Waterloo”, in De Clercq *et al.* (1996, p. 15).

Le Spectateur Belge van Leo De Foere, tussen 1815 en 1823 verschenen in Brugge, was een tweetalig blad. Hoewel hij eerst enthousiast reageerde op het Nederlandse bewind en pleitte voor samenwerking tussen Belgen en Nederlanders, voerde De Foere de oppositie tegen de politiek van Willem langzaam op en pleitte hij uiteindelijk voor een Vlaams taalparticularisme.¹⁴ De broers Pierre en Johan-Hendrik Lebrocqy, die de redactie vormden van het Gentse *Letter- en Staatkundig Dagblad*¹⁵ uit 1820, verdedigden daarentegen Willems taalpolitiek. Hun tijdschrift kreeg steun vanuit de regering.¹⁶ In dat opzicht waren anno 1820 beide tijdschriften elkaars tegenstanders, hoewel zij in principe hetzelfde doel dienden: het verdedigen van een Vlaamse literatuur en van de Nederlandse taal. Welke vorm dat Nederlands moest aannemen, was echter voer voor discussie. De Nederlandstalige stukken in *Le Spectateur* volgden de spelling van Des Roches, die specifieke regels voor het Nederlands van de Zuidelijke Nederlanden had geformuleerd; die in het *Letter- en Staatkundig Dagblad* hanteerden de Noord-Nederlandse Siegenbeek-spelling. Verre van een onbeduidend detail – de kwestie ontaardde in een eerste ‘spellingoorlog’ in de jaren 1820 (Vosters *et al.*, 2012) – hingen deze standpunten samen met de politieke positie van beide tijdschriften, en ze zeggen iets over de manier waarop ze de Vlaamse literatuur definieerden.

Voor beide tijdschriften bestond er, in de late Middeleeuwen, een ‘gouden tijdperk’ van de Vlaamse letterkunde. Die beschouwden ze als een expressie van de ware volksaard en moreel superieur aan zogenaamd ‘bedorven’ literaturen zoals de Franse. Politieke omstandigheden, en met name de Franse overheersing, hebben een einde gemaakt aan dit gouden tijdperk, maar het zou onder Willem I kunnen heropleven.

De ketens die eene haetlyke volkbeheersching aen onze tael- dicht- en redekunde gesméed had, zyn met de gelukkige tydwisseling verbryzeld (*Spectateur*, t.1, 42)

Gedurende de hele achttiende eeuw lijkt de kritiek op de Franse erfenis en invloed een belangrijke factor in de natievorming van de Zuidelijke Neder-

¹⁴ Deze ommekeer valt drieledig te verklaren door De Foeres priester- en redacteurschap en door zijn positie als Vlaming in de verfranse Zuidelijke Nederlanden: als conservatieve katholiek had hij, na een voor het katholicisme desastreuze Franse overheersing, gehoopt op een terugkeer naar de oude privileges onder het Ancien Régime. De koning stuurde inderdaad op religieuze vrijheid aan, maar een volledige rehabilitatie van de positie van de clerus gebeurde niet. Ook de persvrijheid werd sinds 1814 gegarandeerd, maar de nieuwe regels (bv. de verplichting om vóór het verschijnen van het tijdschrift 300 abonnees voor te leggen) maakten het *de facto* moeilijk voor éénmanstijdschriften en, met name, Vlaamse tijdschriften (die een kleiner lezerspubliek hadden dan Franse) om te kunnen verschijnen. Hoewel De Foere zijn tijdschrift tweetalig opvatte, hoopte hij wel op een radicale taalpolitiek die het Nederlands zou doorvoeren in de volledige Zuidelijke Nederlanden, ten koste van het Frans. Ook dit zal Willem I niet volledig nakomen. De lectuur van de *Spectateur Belge* door Lissens (2000) vormt een uitgebreid compendium van de stokpaardjes van De Foere, met een focus op religieuze en taalkundige kwesties.

¹⁵ Het blad verscheen te Gent tussen 1 februari en 29 augustus 1820. Een beknopte beschrijving van het tijdschrift en de rédacteurs is te vinden in De Clercq & Deprez (1996, 56-62)

¹⁶ Dit bevestigt Pierre Lebrocqy in zijn *Souvenirs* (1842): “Le gouvernement d’alors voyait cette publication de bon œil et il en avait favorisé la création” (2).

landen – in het *Journal* werd reeds de spot gedreven met de Fransen – maar na de Franse overheersing nam het slachtofferdiscours de overhand en keerde de blik naar binnen. De rederijerskamers werden een belangrijk element van de Vlaamse geschiedschrijving.¹⁷ Er werd beargumenteerd dat zij, onder alle opeenvolgende ‘vreemde’ regimes, de volksgeest hebben bewaard. Dat uitte zich, in beide tijdschriften, in lofredes op de rederijerskamers, besprekingen van hun werkzaamheden en artikels over hun eeuwenoude geschiedenis. Onder het nieuwe regime meenden De Foere en Lebrocqy dat de Vlamingen hun volksaard en literatuur konden terugvinden, al gaven ze daar beiden een andere invulling aan. Zo werden, volgens het *Dagblad*, de rederijerskamers in hun oude vorm best vervangen door beter functionerende maatschappijen naar Nederlands model, terwijl De Foere vasthield aan de tradities van de eigen rederijerskamers. Er was echter meer nodig dan genootschappen, zo concludeerden beiden. Vanuit deze vaststelling concipieerden ze hun tijdschriften, die een tweeledige rol in de heropbloei van de Vlaamse letteren zouden kunnen spelen. In hun prospectussen en inleidende artikels hamerden ze op de informerende en constructieve rol die ze in het literaire veld wilden opnemen. De Foere wilde zijn landgenoten laten kennismaken met literaire parels uit het verleden, maar hij beloofde ook de hedendaagse literatuur vooruit te helpen door strenge recensies te schrijven. Het *Dagblad* hield hetzelfde doel voor ogen:

Nooit scheen ons oogenblik gunstiger om [...] mede te werken tot het verspreiden en opbouwen onzer taal; om de [...] oefening der Nederlandsche Letterkunde bij ons algemeener te doen worden. In deze inzichten vonden wij niets gevoegelijker om dit oogmerk te bereiken dan het opstellen eens Letter en Staatkundig Dagblads (*Dagblad*, 1 februari 1820)

Het tijdschrift wilde een getrouw beeld geven van het letterkundig veld door informatie te verstrekken over de verschillende letterkundige maatschappijen, door prijsvragen te publiceren en nieuwe boeken aan te kondigen. Daarnaast publiceerde het oorspronkelijk werk van Vlaamse dichters. De redacteurs wensten zo een literaire identiteit – specifiek Belgisch of (geheel-)Nederlands – vorm te geven.

De strategieën die de redacteurs van beide tijdschriften aanwendden om dit doel te bereiken, lijken echter lijnrecht tegenover elkaar te staan en verraden een spanning tussen het nationale en internationale niveau. Transfers vanuit andere culturen zijn alomtegenwoordig, maar worden lang niet op dezelfde

¹⁷ Weijermars (2012) wijdt een apart hoofdstuk aan de genootschapscultuur in de Zuidelijke Nederlanden en duidt op het belang ervan in de geschiedschrijving van de Zuidelijke Nederlanden: “het teruggrijpen op de geschiedenis van de kamers, waarin het volk zich door middel van prijskampen in de taal, spelling en de regels van de dichtkunst verdiepte, was in de Hollandse tijd een veelvoorkomende verdedigende reflex” (78).

manier behandeld. Net zoals dat dertig jaar voordien in het *Journal* van belang was, is het nuttig het discours dat deze tijdschriften ontwikkelden omtrent het buitenland te bestuderen om te begrijpen wat er wordt gezegd over de eigen cultuur. Beide wilden zich toeleggen op de lokale cultuur. Volgens zijn programma wil De Foere alleen maar Zuid-Nederlandse werken recenseren, en buitenlandse werken slechts ‘aanstippen’: “Wat de letterkundige voorbrengselen van uytheemsche landen betreft, de geagste er van zullen maer aengestipt worden” (*Spectateur*; t.1, 46). De Foere was bij de eersten in de Zuidelijke Nederlanden die Chateaubriand en Mme de Staël gunstig ontvingen. Noord-Nederlandse schrijvers kwamen dan weer helemaal niet aan bod. Een echte karakterisering van de eigen, Vlaamse literatuur bleef uit: ze is goed, omdat ze niet ‘frivoal’ Frans noch ‘protestants’ Nederlands is. In de praktijk, echter, stonden recensies van Franse, voornamelijk (pre)romantische, werken met stip op één in *Le Spectateur Belge*. De broers Lebrocquy daarentegen wilden buitenlandse invloed zo veel mogelijk weren uit hun tijdschrift, en probeerden Noord-Nederlanders zoals Willem Bilderdijk en Rhijnvis Feith als ‘eigen’ voor te stellen en in te bedden in de Zuid-Nederlandse context. Noord-Nederlandse gastredacteurs publiceerden in het tijdschrift, de meeste bronnen voor letterkundig nieuws waren Amsterdamse tijdschriften, en biografieën over Nederlandse dichters stonden sereen naast die van Vlaamse. Hoewel het *Dagblad* zo een Geheel-Nederlands ideaal leek aan te hangen, vermeldde het van tijd tot tijd dat er “uit ons midden redenaars, dichters en schrijvers optreden zullen, die ons dat verschaffen, wat wij tot nog toe van de noordelijke provincien moeten ontleenen” (n°6, 5). Dit ontleenen was dus vooral een tussenstap richting meer autonomie.¹⁸

De openheid naar andere literaturen vertaalde zich niet in een simpele kroniek van wat er in het buitenland gepubliceerd werd, maar stond in functie van een karakterisering van de eigen literatuur.¹⁹ Ook hun omgang met taal

¹⁸ Dit was ook de opzet van de maatschappijen voor letterkunde opgericht of gesubsidieerd door Willem I. Meerdere vermeldingen van de werkzaamheden van de Koninklijke Maatschappij te Gent, waar J.H. Lebrocquy lid van was – in welke hoedanigheid hij bijvoorbeeld prijzen toekende aan Nederlandstalige dichtstukken – tonen aan dat het *Letter- en Staatkundig Dagblad* waarschijnlijk een groot netwerk achter zich had van Noord-Nederlandse intellectuelen aanwezig in het Zuiden. Zie bijvoorbeeld n°39, p.2. Deze maatschappijen kenden prijzen toe aan Zuid-Nederlanders ter ondersteuning van hun letteroefeningen, opdat ze ooit volwaardig tot het Nederlandse literaire leven zouden kunnen toetreden. Weijermars (2011) legt deze ontwikkelingsvisie op de Zuid-Nederlandse literatuur gezien vanuit het Noorden naast twee andere opties: de emancipatievisie en de integrale visie. De *Spectateur* zou in haar karakterisering de emancipatievisie aanhangen – de Zuidelijke letterkunde heeft haar specificiteit en moet die dan ook uitspelen – en het *Dagblad* de ontwikkelingsvisie – de Zuidelijke letteren moeten effectiever gestimuleerd worden om zo tot een even grote bloei als de Noordelijke te komen.

¹⁹ Dit idee ligt aan de basis van het concept culturele transfer, zoals omschreven door Espagne (2013, online): “Tout passage d’un objet culturel d’un contexte dans un autre a pour conséquence une transformation de son sens, une dynamique de *resémantisation*”. Een transferproces zegt meer over de cultuur (in dit geval de Zuidelijke Nederlanden zoals die gepercipieerd worden door de redacteurs) waarin een bepaald extern element (e.g. een Franse roman) wordt ingevoegd. Dit gebeurt meestal onbewust maar soms ook, zoals in het geval van deze geëngageerde mediatoren, door middel van bepaalde strategieën zoals het verbergen van bepaalde transfers die wel degelijk plaatsvonden (vanuit Noord-Nederland voor De Foere, vanuit het Franse culturele gebied voor het *Dagblad*) en het onderstrepen van andere (vanuit Noord-Nederland voor hetzelfde *Dagblad*).

onderstreept de rol die de tijdschriften opnamen in de creatie van een specifieke Vlaamse literatuur. Zo was *Le Spectateur*, zoals gezegd, een tweetalig tijdschrift. De Foere poneerde het gebruik van het Frans uitdrukkelijk als een strategie om een groter publiek te winnen voor de Vlaamse taal. Door Franse en Nederlandstalige artikelen af te wisselen, werden Franstaligen die het Vlaams nog niet machtig waren stilaan in de beoefening van de ‘landstaal’ geïntroduceerd. Op termijn wenste hij dan ook zijn volledige *Spectateur* in het van het Noord-Nederlands én van het Frans onderscheiden Vlaams te laten verschijnen.²⁰ Maar ook andere talen kwamen aan bod in de vorm van Latijnse, Duitse en Italiaanse gedichten. Daarvan leverde hij geen vertaling; zijn ideale lezerspubliek bleek meertalig te zijn.

Het *Dagblad* hanteerde een heel andere strategie. Beide redacteurs waren tweetalig – Johan Lebrocquy publiceerde ook in het Franstalige *Journal de Gand* en Pierre schreef verhandelingen in het Frans. Ook in hun tijdschrift wilden ze de verfranse Vlaming inleiden in de Nederlandse taal. Zo zetten ze bijvoorbeeld Franse vertalingen naast Nederlandse gedichten om aan te tonen dat het Nederlands even poëtisch klinkt als het Frans. Er verschenen echter geen argumentatieve teksten in een andere taal. Over de hele lijn verborg het *Dagblad* meertaligheid op verschillende manieren. Franstalige bronnen werden steeds naar het Nederlands vertaald – tot de bronvermelding toe.²¹ In tegenstelling tot *Le Spectateur* probeerde het *Dagblad* een strikt ééntalig en als het ware ‘monocultureel’ blad te creëren. Deze strategische keuzes onderbouwden hun respectieve karakterisering van de Vlaamse literatuur. Het *Dagblad* helde over naar een ‘naturalisatie’ van buitenlandse bronnen, door middel van vertalingen en een bewust gladstrijken van meertaligheid: hun gedroomde Vlaamse literatuur had de Noord-Nederlandse als absoluut model en ging daar als het ware in op. De Foere hanteerde een heel ander discours. Hij probeerde tussen verschillende nationale literaturen – waartussen ondanks zijn gallofobie toch vooral de Franse literatuur pronkte – een model te zoeken voor de Vlaamse schrijvers, en dit uitte zich in een voor de Zuidelijke Nederlanden opvallend uniek literair relativisme, een middenweg tussen classicisme en preromantiek. Hij wilde tot een synthese voor een autonome Vlaamse literatuur binnen een meertalige Europese context komen.

Het tijdschrift diende echter niet alleen om onderzoek te doen naar de Vlaamse letterkunde, maar ook om haar te doen heropleven. Ten dienste van deze opkomende literatuur zetten de redacteurs, als echte culturele mediators²², hun netwerk en hun lezers in. Zo bood het *Dagblad* plaats aan di-

²⁰ “J’attends avec la plus vive impatience le moment désiré que mes compatriotes soient mûrs pour recevoir le *Spectateur* Belge en flamand!” (1815, t.2, p. 65).

²¹ Zo wordt er geciteerd uit de “Belgische Mercurius” in plaats van de *Mercurie Belge*, n°1, p.3

²² Dit concept is zeer toepasbaar op Leo De Foere en op de broeders Lebrocquy, die behalve met hun tijdschriften ook via (hun keuze van) vertalingen en dissertaties hun ideeën over de literatuur van de Zuidelijke Nederlanden verspreidden. Zo vertaalde J.H. Lebrocquy in 1827 een Nederlandse literatuurgeschiedenis van de Noord-Nederlander M. Siegenbeek naar het Frans onder de titel *Précis de l’histoire littéraire des Pays-Bas*.

verse meningen maar ook aan verschillende genres (spotdichten, opiniestukken, anekdotes). Het fungeerde op die manier als atelier om literair talent te ontdekken. Lezersbrieven trokken het debat over de Vlaamse taal en letteren open.²³ Vaak waren deze inventieve lezersbrieven door de redacteurs zelf geschreven om een debat op te wekken en een netwerk te vormen rond hetzelfde gedachtegoed. Dit gold minder voor *Le Spectateur*. Buiten een aantal Latijnse gedichten verschenen er wat fictie betreft enkel een aantal gefingeerde, allegorische lezersbrieven van De Foeres eigen hand. Hoewel hij vaak aangaf dat hij de Vlaamse literatuur een zetje wilde geven door ook origineel werk te publiceren, beperkte hij zich uiteindelijk tot een becommentariërende rol. De bijdragen in het *Dagblad* kunnen daarentegen geïnterpreteerd worden als aanzetten tot literaire creatie. Door zijn korte bestaan heeft het echter niet kunnen bijdragen aan de Vlaamse literatuur, net zomin als *Le Spectateur*, dat snel vervelde tot een politiek opinieblad. Beide tijdschriften hebben wel een netwerk proberen creëren van geïnteresseerden en letterkundigen en hielden deze op de hoogte van wat er gebeurde in het Zuid-Nederlandse literaire veld. Ze openden een discussie over het verleden en de toekomst van de Vlaamse literatuur, en verdedigden vurig een literaire eenheid. Hun zeer verscheiden strategieën en omgang met taal en het buitenland verraadden echter fundamenteel andere visies op deze Vlaamse literatuur.

CONCLUSIE

Tussen 1750 en 1830 werden tijdschriften ingezet in de bredere zoektocht naar culturele en nationale eenheid in de Zuidelijke Nederlanden, die onvermijdelijk ontstond in verhouding tot andere nationale culturen. De invulling en uitwerking van deze eenheid verschilden echter danig. Het verlangen naar eenheid kwam als het ware tot stand vanuit een verscheidenheid aan stemmen. Aan de hand van uiteenlopende strategieën – het verbergen dan wel het ophemelen van vertaling of meertaligheid bijvoorbeeld – en een tactische inzet van verschillende talen en taalvarianten probeerden literatoren en intellectuelen met zeer uiteenlopende achtergronden een Zuid-Nederlandse cultuur vorm te geven. Deze ideologische, taalkundige en culturele verschillen uitte zich ook in de hier bestudeerde tijdschriften. Hun samenstelling onthult de manier waarop verschillende vertogen in elkaar overvloeien en zich met elkaar verstrengelen: politieke teksten, literaire bijdragen en zelfs de schrijftaal worden (on)bewust met elkaar verknoot in de culturele identiteitsvorming van de Zuidelijke Nederlanden. Deze tijdschriften werken actief mee aan hetzelfde

²³ Reynaud (2014) beargumenteert dat deze participatieve vorm van journalistiek, die zich voornamelijk op lezersbrieven baseert, in de tweede helft van de achttiende eeuw opgang maakt en zo een “communauté de lecteurs” met haar eigen waarden bestendigt. Wauters (2012) geeft aan dat deze lezersgemeenschap vóór 1800 voornamelijk ideologisch en politiek geduid werd, maar meer en meer in culturele termen wordt geformuleerd in de eerste decennia van de negentiende eeuw.

doel: de Zuid-Nederlanders een culturele traditie en nationale eigenheid meegeven.

Hoewel deze tijdschriften ingebed waren in zeer verschillende politieke contexten en zeker niet representatief zijn voor alle tijdschriften uit de lange achttiende eeuw, blijkt dat de strategieën die ingezet werden om transfers uit andere culturen en talen in meer of mindere mate te veruitwendigen niet noodzakelijk sterk van elkaar verschillen: de kwestie van de meertaligheid in de Zuidelijke Nederlanden en de vraag naar de wenselijkheid van culturele uitwisseling liggen steeds aan de grondslag van deze keuzes. Een intensief discours over het ‘buitenland’, met name Frankrijk en de Noordelijke Nederlanden, was steeds aanwezig, en bepaalde zelfs de vorm en het taalgebruik van deze tijdschriften. De (meertalige) contacten die redacteurs onderhielden binnen en buiten de Zuidelijke Nederlanden spelen daar zeker geen kleine rol in, en behoeven dan ook verdere uitdieping. Deze continuïteit wijst erop hoe belangrijk het is om culturele transfers te betrekken in het beschrijven van het literaire veld van de lange achttiende eeuw. Als we ons laten leiden door de tijdschriften zelf – en dus geen vooropgezette, binaire polen veronderstellen, noch een geografische ruimte afbakenen –, laat een analyse van de veelvormige culturele transfers die in deze tijdschriften aanwezig zijn ons bovendien toe om verschillende, uiteenlopende aspecten van identiteitsconstructie te capteren, te interpreteren en te contextualiseren. Dit kan gaan, zoals we hebben gezien, over de creatie van een nationaal volkskarakter via literatuur tijdens de pre-revolutionaire periode tot de creatie van een autonome Vlaamse literatuur aan het begin van de negentiende eeuw.

BIBLIOGRAFIE

- Beetham, M. (1990). Towards a Theory of the Periodical as a Publishing Genre. In L. Brake, A. Jones, & L. Madden (Eds). *Investigating Victorian Journalism*, 19-32. Macmillan.
- Brems, E., Réthelyi, O., & Van Kalmthout, T. (2017). *Doing Double Dutch. The international circulation of literature from the Low Countries*. Leuven: University Press.
- Brétéché, M. (2020). L'utilité publique des journaux au XVIIIe siècle (ou comment un ministre autrichien a gouverné par les médias entre 1753 et 1770 à Bruxelles). *Revue d'histoire culturelle XVIIIe-XIXe siècles* [Online]. URL: <https://revues.mshparisnord.fr/rhc/index.php?id=437>.
- Brolsma, M. (2008). Cultuurtransfer en het tijdschriftenonderzoek. *CONTEXTES* [Online]. URL: <http://contextes.revues.org/sommaire2983.html>.
- Charles, S. (1992). *Récit et réflexion : Poétique de l'hétérogène dans Le Pour et le contre de Prévost*. Oxford: Voltaire Foundation.
- De Clercq, A., & Deprez, A. (1996). *Bouwstoffen voor de geschiedenis van de Vlaamse literatuur in de negentiende eeuw. 2: Bibliografie van de Vlaamse tijdschriften in de negentiende eeuw*. Gent: Cultureel Documentatiecentrum.

- De Foere, L. (1815-1823). *Le Spectateur Belge*. Brugge: De Moor.
- De Geest, D., Meylaerts, R., (Eds.) & Blanckhaert, G. (2004). *Littératures en Belgique : Diversités culturelles et dynamiques littéraires*. Brussel: PIE/Lang.
- D'hulst, L. (2012). (Re)locating translation history: From assumed translation to assumed transfer. *Translation Studies*, 5(2), 139-155.
- D'hulst, L. (2018). Un auteur à la recherche d'une littérature : Clavareau en 'Belgique' pendant la période 'hollandaise'. *Revue belge de Philologie et d'Histoire*, 96(4), 1313-1325.
- D'hulst, L., Gonne, M., Lobbes, T., Meylaerts, R., & Verschaffel, T. (2014). Towards a multipolar model of cultural mediators within multicultural spaces. Cultural mediators in Belgium, 1830-1945. *Revue belge de philologie et d'histoire*, 92(4), 1255-1275.
- Dumouchel, S. (2016). *Le journal littéraire en France au dix-huitième siècle. Emergence d'une culture virtuelle*. Oxford: Voltaire Foundation.
- Espagne, M., & Werner, M. (Dir.) (1988). *Transferts. Les relations interculturelles dans l'espace franco-allemand (XVIIIe et XIXe siècle)*. Parijs: Editions Recherches sur les Civilisations.
- Espagne, M. (2013). *La notion de transfert culturel*. *Revue Sciences/Lettres* [Online], 1. <https://doi.org/10.4000/rs1.219>.
- Gravet, C. & Lievois, K. (2020). La littérature belge francophone en traduction : méthodes, pratiques et histoire. *Parallèles*, 32(1), 3-27.
- Johannes, G.-J. (1995). *De barometer van de smaak. Tijdschriften in Nederland, 1770-1830*. Den Haag: Sdu.
- Judge, J. (2018). *The United States of Belgium: The story of the first Belgian Revolution*. Leuven: University Press.
- Krefting, E., Nøding, A., & Ringvej, M. (2015). *Eighteenth-century periodicals as agents of change: Perspectives on Northern Enlightenment*. Leiden: Brill.
- Latham, S., & Scholes, R. (2006). The rise of periodical studies. *Publications of the Modern Language Association*, 121(2), 517-531.
- Lebrocqy, J.-H. (1820). *Letter- en Staatkundig Dagblad*. Gent: G. De Busscher.
- Lebrocqy, P. (1842). *Souvenirs d'un ex-journaliste*. Brussel: Gézuzet.
- Leerssen, J. (2014). Networks and Patchworks: Communication, Identities, Mediators. *Revue belge de philologie et d'histoire*. 92(4), 1395-1402.
- Lesbroussart, J.-B. (1786). *Journal littéraire et politique des Pays-Bas autrichiens*. Brussel: Lemaire.
- Leyder, D. (2002). Eendere hoofden onder eendere pruiken? Het Latijns onderwijs te Gent en op het omliggende platteland rond het einde van het Ancien Régime. *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent: Nieuwe Reeks Deel LVI*, 56, 185-249.
- Lissens, R.F. (2000). *Een lectuur van 'Le Spectateur Belge' (1815-1823) van Leo de Foere. Traditionalisme in actie*. Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde.
- Meylaerts, R., D'hulst, L., & Verschaffel, T. (Eds.). (2017). *Cultural mediation in Europe (1800-1950)*. Leuven: University Press.
- Mus, F., Vandemeulebroucke, K., D'hulst L., & Meylaerts, R. (2010). Lokaal, nationaal of internationaal? Een eeuw intra- en internationale relaties in België (1850-1950). *Tijdschrift voor tijdschriftstudies*, 14(27), 31-44. URL: https://www.dbnl.org/tekst/_tst001201001_01/_tst001201001_01_0004.php

- Polasky, J. (1987). *Revolution in Brussels, 1787-1793*. Brussel: Académie Royale de Belgique.
- Reynaud, D. (2014). « Associer le public dans son entreprise » : les premières lettres de lecteurs dans la presse française. *Études Épistémè* [Online], 26. <https://doi.org/10.4000/episteme.300>.
- Roegiers, J. (1975). De jansenistische achtergronden van P.F. de Neny's streven naar een 'Belgische Kerk'. *Bijdragen en Mededelingen Betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, XCI(3), 429-454.
- Roegiers, J. (1983). Sociocultureel leven in de Zuidelijke Nederlanden, 1794-1814. *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, XI, 70-83.
- Roegiers, J. (1991). P.S. Van Eupen (1744-1804): Van Ultramontaan tot Revolutio- nair. Het Einde van het Ancien Régime in België. *Colloquium (P. Lenders, Ed.)*, XCIII, 263-328.
- Smeyers, J. (1959). *Vlaams taal- en volksbewustzijn in het Zuidnederlands geestesle- ven van de achttiende eeuw*. Gent: Koninklijke Vlaamse Academie van Taal- en Letterkunde, VI(83).
- Stockhorst, S. (Ed.). (2010). *Cultural Transfer through Translation. The Circulation of Enlightened Thought in Europe by Means of Translation*. New York: Rodopi.
- Suleiman, S., McDonald, C. (2011). *French Global. A new Approach to Literary His- tory*. Columbia: University Press.
- Vanacker, B., van Hooijdonk, C., Van Puyvelde, V., & Verschaffel, T. (2022). Fashion- ing "Belgian" Literature and Cultural Mediatorship in the *Journal littéraire et po- litique des Pays-Bas autrichiens (1786)*, *Journal of European Periodical Studies*, 7(2), 130–146. doi: <https://openjournals.ugent.be/jeps/article/id/81951/>
- Vanacker, B., & Verschaffel, T. (2022). Cultural Transfer and Multilingualism. Peri- odicals and the Shaping of a Proto-Belgian Literature in the Eighteenth Century. *Interférences littéraires / Littéraire interferences* 26(1), 108-132. <http://interferenc- eslitteraires.be/index.php/illi/article/view/1183>
- Vanasten, S., & Sergier, M. (2011). *Littéraire belgitude littéraire. Beelden en bruggen, vues du Nord*. Louvain-la-Neuve: Presses universitaires de Louvain.
- Van Dam, P. (2012). Vervlochten geschiedenis: hoe 'histoire croisée' de natiestaat bedwingt. *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 125(1), 96-109.
- Vercruyse, J. (1977). Journalistes et Journaux. In R. Mortier & H. Hasquin (Eds.), *Bruxelles au XVIIIe siècle : Etudes sur le XVIIIe siècle* (4th vol., 117-127).
- Verschaffel, T. (1998). *De hoed en de hond. Geschiedschrijving in de Zuidelijke Ne- derlanden, 1715-1794*. Hilversum: Verloren.
- Verschaffel, T. (2017). *De weg naar het binnenland. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur, 1700-1800: De Zuidelijke Nederlanden*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Vosters, R., Rutten, G., der Wal, M. & Vandenbussche, W. (2012). Spelling and iden- tity in the Southern Netherlands (1750–1830). In A. Jaffe, J. Androutopoulos, M. Sebba, & S. Johnson (Eds.), *Orthography as social action* (pp. 135-160). Berlijn: De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9781614511038.135>
- Wauters, É. (2012). Le Procédé épistolaire dans la presse française de la Révolution à la Restauration. In G. Pinson (Ed.), *La Lettre et la presse : poétique de l'intime et culture médiatique* [Online]. URL: <http://www.medias19.org/index.php?id=327>.
- Weijermars, J. (2011). De Belgische Muzen-Almanak en de Zuidelijke letterkunde in de Hollandse tijd. In R. Vosters & J. Weijermars (Eds.), *Taal, cultuurbeleid en na-*

tievorming onder Willem I: Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten, 23, 111-128.

Weijermars, J. (2012). *Stiefbroeders. Zuid-Nederlandse letteren en natievorming onder Willem I, 1814 – 1834*. Hilversum: Verloren.

Werner, M., & Zimmerman, B. (2006). Beyond comparison: Histoire croisée and the challenge of reflexivity. *History and Theory*, 45(1), 30-50.

De onderzoeksresultaten die in dit artikel worden besproken, werden gefinancierd door het FWO-project "Shaping "Belgian" literature before 1830. Multilingual patterns and cultural transfer in Flemish and French periodicals in the Southern Low Countries" (referentienummer G079620N).

'LUKRETIA GESCHONDEN ZACH GEEN WRAAK, IK AL'

Geeraardt Brandt, *De Veinzende Torquatus* (Amsterdam: Jacob Lescaille, 1645; herdruk Amsterdam: Jan J. Bouman, 1664), Universiteitsbibliotheek Leiden 1091 G 56, fol. π1v.

